

АДМИНИСТРАТИВНИТЕ ПРЕИМЕНУВАНИЯ И ПАМЕТТА ЗА ПЛОВДИВСКОТО ПРОСТРАНСТВО ПРЕЗ XX ВЕК

Д-р Видин Сукарев

*Регионален исторически музей – Пловдив
Аграрен университет – Пловдив*

Резюме. Статията представя преименуването на основни и по-малко познати обекти от градското пространство в Пловдив през XX век, но е разгледана и предисторията отпреди Освобождението. Действията по преименуване, изпълнени от местни и централни власти, обикновено водят до частична или пълна загуба на историческа памет, независимо от политика, цел и идеология. Най-сериозно са засегнати имена от времето на османското владичество, но има много случаи от националната българска история.

Ключови думи: градско пространство; улични имена; Пловдив; местна памет

Улиците, площадите, булевардите и други обекти, наречени на исторически събития, процеси, герои, местности и други номинации, свързани с величаене, изтъкване, подчертаване и възпоменание на миналото, отдавна се възприемат като важен елемент от изграждането на социалната или културната памет на съответната общност. Хоризонталните структури, създадени за да служат на хората, като улесняват придвижването, ориентацията и комуникацията им, веднъж възприели такива наименования, се превръщат в „места на паметта“. Това понятие (*lieux de mémoire*) е използвано за първи път от Пиер Нора по отношение на мемориални конструкции, музеи, чествания, фестивали, възстановки и други концептуални и практически мероприятия, целящи конкретна интерпретация на събития от националната или регионалната история. Политическите елити на съответните нива създават такива места с намерението да определят не само настоящето и бъдещето на обществото, а цялата темпорална структура, в която то се разполага и развива. Крайният резултат е прочит на историческото минало, въздействащ върху отношението на живите поколения към него посредством образователната и политическата система (Grekova et al. 1997, 17, 19, 28, 49; Nora 2005; Nora 2005a; Znepolski 2004; Nazarska 2011; Sukarev 2020, 270; Koleva 2020, 33 – 36).

Още преди Освобождението покрай реформите в Османската империя някои от пловдивските улици се сдобиват с названия, без да може на този етап да се каже колко точно, заради оскъдността на данните, но като се има предвид, че махалите се запазват като основна административна единица дълго след 1878 г. – дори през първото десетилетие на XX век, може да се предполага, че улици в османския Филибе са от второстепенно значение и не всички имат имена. Няколкото известни свидетелстват, че са свързани предимно с външните особености на мястото или начина на живот в него. Например *Улица с водоизточника (Шадраван сокак)*, формирана по време на османското владичество, е днешната отсечка между бул. „6 септември“ в централната част на града между старинната баня *Чифте хамам* и Музея на Съединението¹⁾. Друга улица с известно местоположение е *Аладжа ме[с]джид*, днешната *Антим I* (Реев 1941, 217; Sukarev 2020, 272)²⁾. В протокол от заседанията на Общинския съвет от 90-те години на XIX век е посочено „улица *Аладжа меджид* започва от площад „Джумая“ и отива към тепето Бунарджик“³⁾. Името на друга, спомената в този период улица⁴⁾ – *Кърк одалар*, означава 40 стаи. Така са наричани частните приюти за бедни, където те имат възможност да живеят срещу скромен наем. Локализацията на тази улица е спорно, защото такива сгради има на девет места в града (Alvazhiev 1984, 270; Doneva 2012, 109).

След Освобождението повечето османски имена на улици, квартали и други вътрешни елементи на градското пространство постепенно изчезват. Основните крепости на османското наследство към момента са две – местностите вътре или извън застроените черти на града, чиито имена са запазени или в разговорната реч, или в официални документи. Второто важи предимно за топонимия в крайградските територии на Пловдив, засвидетелствана и в днешните административни планове. От някогашните седем пловдивски тепета единственото, което има старо българско название, е изчезналото днес Марково тепе, наричано също Марково коляно, Марково корито или Маркова могила. Дори и то обаче има връзка с османската традиция, защото се свързва с Крали Марко, т.е. с времето на завоеванието. Въпреки многократните опити след Освобождението на хълмовете да бъдат дадени български имена, и настъпилите коренни промени в етническата и демографската картина на местното население старите названия остават предпочитани и най-много успоредно с тях да се употребяват и новите. Вече споменатият Бунарджик понастоящем се нарича Хълм на Освободителите, а през годините е носил и имената Александър II и Сталин, разговорно е наричан Альоша – по народното име на издигнатия там Паметник на съветската армия, но името от османско време и днес остава популярно. Хълмът с часовниковата кула – Сахат тепе, е преименуван на Данов хълм през 1905 г., през 1947 името става Васил Коларов, през 1990 година Данов хълм е възстановено, но Сахат тепе остава най-употребявано. С Небет тепе, Джебаз тепе и Таксим тепе, от които се състои Трихълмието, също са правени опити за

преименуване, оказали се още по-неуспешни. Единствено Младежкият хълм се е утвърдил в публичното пространство с това име, но продължава да се използва и старото Джендем тепе.

Друг много популярен османски топоним в Пловдив е споменатият площад „Джумаята“. Поколенията, родени приблизително след 1970 г., дадоха и друго име на мястото – „Римския“ по името на разкрития под уличното ниво и интегриран с пешеходната зона през 1977 г. главен вход на античния стадион от римско време (Pizhev et al. 2014, 251). Тогава около образуваения под съвременното ниво отвор е направен циментов парапет с изпъкнала външна част, изпълнена с пръст, за да се засаждат цветя. Там дълго време беше едно от любимите места за събиране и срещи на пловдивската младеж, докато към края на миналия век около удобната за сядане и облягане предпазна конструкция се настаняха продавачи на сувенири. С поставянето на стъклен парапет това се промени.

Името „Джумая“ идва от това на другия значим исторически и архитектурен паметник в съседство – Улу джумая джамия, или Голямата петъчна джамия, построена през 30-те години на XV век (Boikov 2012, 47 – 52). През следващите столетия площадът пред главната джамия се превръща в средишно място за града, център на неговия стопански и обществен живот. По не особено сигурно сведение на Никола Алваджиев преди Освобождението името на площада е „Айнал мегдан“, което според него произхожда от разположена в единия му край голяма чешма, наречена *айнал*, с два чучура, от които течала „бистра студена вода“ (Alvazhiev 1984, 139). Както е известно, турският език ползва много заемки от арабски и персийски, особено в миналото. В случая етимологията може да се изведе и от двата езика, в които има дума *айн*, означаваща съответно чешма, водоизточник на арабски и огледало на персийски език. Окончанието -ал обаче е нетипично за тези езици, както и за турския, но в него има окончание -аль, за което вероятно става дума. Така с турско окончание и персийски или арабски корен се оформя пълното, истинско османско наименование *айналь*, означаващо или огледалното място (т.е. в което водата е чиста, бистра), или мястото с водоизточника/чешмата. „Айналь мегдан“ би следвало да се преведе в един от двата варианта – „Площад с чешмата“ или „Огледалният площад“. Засега, тъй като повечето от иначе много интересните данни на предоставилия информацията автор не могат да се проверят, няма нужда да се обръща повече внимание на това име. Народната памет до най-ново време е съхранила името „Джумая“, така че то е истински автентичното и органически свързано с градската традиция и тъкан. След Освобождението площадът е неколкратно преименуван. През 1896 г. в чест на престолонаследника е наречен *Княз Борис* (Miteva 2017, 206); в първите дни след 9 септември става *Александър Стамболийски*⁵⁾; през 1969 г. по повод 50-годишнината от 19 ноември 1919 г., когато на него се състои митинг срещу глада и бедността, прераснал в безредици, в които при сблъсък с полицията загиват няколко души, то е променено на *19 ноември*⁶⁾. След новата

реставрация и адаптация на пространството около античния стадион към площада по настояване на тогавашния кмет Иван Тотев е дадено име *Римски стадион*, гласувано от Общинския съвет на 17 май 2012 г. Този кмет принадлежи към същата генерация, сред която в миналото беше популярно точно това название. Името „Джумаята“ обаче продължава своето съществуване в езиковото и мисловното пловдивско пространство.

След Освобождението, макар почти веднага да започват градоустройствени и организационни дейности, внасящи нови елементи в градската среда (Miteva 2017, 188 – 200), много османски имена още дълго запазват административната си употреба. Като основен административен елемент се използва махалата, но при по-конкретно уточняване на местоположение се добавя и улицата с официално утвърдените след регулацията номер или име (след 1902), но също и с разговорни имена, дадени от местните хора.

Първата улица, която получава име на национален герой, е на убития в деня на провъзгласяване на Съединението майор Райчо Николов. Това става неофициално още преди неговата смърт, а улицата е съвсем пряко свързана с местната историческа памет, защото преминава край чифлика, където се намира домът му.⁷⁾ Улица *Капитан Райчо* е една измежду не многото градски артерии, чието име никога не е променяно от появата ѝ. В днешно време едва ли много хора са наясно защо тя се нарича по този начин, но фактът, че името е запазено, е сред малкото положителни примери за това как неговото явяване е свързано с мястото и миналото на града. За съжаление, свидетелствата за обратното са много повече.

В същия район, т.нар. Католишка махала, са регистрираните преди това улици, носещи имена на хора с местна известност – *Касап Иван* и *Хаджи Джоро*. Те са официално именувани с решение на общинския съвет през 1902 г., но съществуват десетилетия преди това (Sukarev 2020, 273). Тези прочути някога местни жители отдавна са забравени и вероятно сериозна роля за това има преименуването на улиците. Понастоящем западната половина от улица *Касап Иван* не съществува заради градоустройствени промени от 60-те и 70-те години на XX век. Запазена е само източната ѝ част, но вече под името *Антон Тайнер*⁸⁾, преди това, през 1947 г. улицата се преименува на *Теодоси Чолаков*⁹⁾. Някогашната улица *Хаджи Джоро* днес е малка уличка на име *Света Петка*, южно от бул. *Мария Луиза*; през 1947 г. тя е наречена *Васил Хаджитанев*¹⁰⁾, впоследствие името също не е възстановено. И нейното трасе е значително изменено по времето на големите инфраструктурни строежи в града от 80-те години. Преименуването в тези два случая отнема специфична местна идентичност, защото улиците са част от района на католическата общност.

През 2012 г. в Регионалния исторически музей – Пловдив, постъпва дарение от намерени стари документи. Сред тях се оказва изключително ценна протоколна книга на Футболен клуб „Ботев“ – Пловдив, от 1926 – 1927 г. (Cheteliazov 2014, 104 – 110), както и личен дневник на Манол Лазаров Манолов¹¹⁾. От днев-

ника се установява, че този човек е бил секретар на Клуба и вероятно така книгата е попаднала в него. По-нататък става ясно, че това е известен пловдивски лекар, роден през 1922 г., починал през 2008 г. През целия си живот този човек е живял в родната си къща, но детството и младостта му преминават на ул. *Княгиня Евдокия*, зрелите му години – на ул. *Братан Шукеров*, а старостта в залеза на живота му – на ул. *Иван Андонов*. Една и съща къща, една и съща улица, но нарушена тъкан на градската традиция и спомен. И докато преименуването след 9 септември е разбираемо от идеологическа гледна точка, неясно остава защо след промените не са възстановени старите имена на улиците.

Както е известно, по време на Първата световна война през 1916 г. на Каймакчалан, или връх Борис в планината Нидже в Македония се води едно от най-крвопролитните и изтощителни сражения в цялата българска военна история (Uzunov 2015). Пловдив е град особено съпричастен към тази битка, защото в нея вземат участие Първа и Втора дружина на 43 пехотен полк, който се формира основно от Пловдив и региона. Според различни източници жертвите от Пловдивска околия на Каймакчалан са между 209 и 256 души – за сравнение в Балканските и Първата световна война са загинали общо около 940 пловдивчани (Sukarev 2017, 127). Името на улица *Каймакчалан* през 1947 г. е сменено и не е възстановено и до днес. Подобно е положението и в Сливен, където жертвите са още по-многобройни (Uzunov 2015, 2).

Интересно е, че първата акция по масово даване на имена на улиците се случва повече от две десетилетия след Освобождението (Sukarev 2020, 277), което поражда въпроса защо е трябвало да се чака толкова? Отговорът е прост – дълго време не е имало улици, които да бъдат именувани, или по-точно те са малък брой. Освобождението заварва българските градове, и в частност Пловдив, без предварителна планировка, с криви, тесни и често задънени улици (Shivachev 2018, 67). Приемането на градоустройствения план от Йосиф Шни-тер през 1896 г. е стъпка към промяната, но на практика, за да има улици, трябва да се извърши още работа. Протоколите на общината от последното десетилетие на XIX и първите години на XX век са пълни с информация за отчуждаване, регулация, изправяне, настилане и всякакви други дейности в тази връзка (Miteva 2017, 201 – 203). Темповете на работите са бавни и заради сериозните финансови затруднения, които местната власт изпитва (Miteva 2018, 89 – 91). Най-лесно и нагледно може да се разбере как са изглеждали улиците на града преди регулацията, като се направи сравнение между завършения план на Шни-тер през 1896 и предварителния от 1891 г.¹²⁾ Още по-разкривени, неправилни и голям брой задънени улици има ситуационният план на града, направен от Н. Илински в първите месеци след Освобождението.

В публикация за османското наследство в имената на пловдивските улици е повдигнат въпросът кога е отпечатан планът на Шни-тер с имената на улиците (Sukarev 2020, 273, 278). През пролетта на 1897 г. Общинският съвет разисква

къде и кога ще се отпечата завършеният вече градски план. Решено е това да стане в Топографическия институт в София, а не в чужбина, както и да се запазят матриците за времето, когато са готови имената на улиците¹³⁾. В първия вариант на плана най-долу в средата е изписано „Картографически Институт София 1897 г.“. В него улиците са с номера и имена липсват. Единственото изключение са входно-изходните артерии. През 1901 г. планът е преиздаден в абсолютно същия вид. Единствената разлика е в изписаната отдолу година и в липсата на крайната буква Й в думата „картографически“ според приетия през 1899 г. Иванчев правопис, заменил преди това действащия Дриновски. Следващият план е без година, доста по-богат цветово от предните два. Различно са оцветени градски райони, водни, зелени и регулираните незастроени площи. Тук вече са вписани имената на улиците, одобрени от Общинския съвет в началото на 1902 г. – изрично свидетелство, че планът е отпечатан най-рано тогава.

Междувременно заради промяна на Избирателния закон от 1 март 1898 г. пловдивската община издава списъци на избирателите по местоживеене. Въпреки че улиците са обозначени с номера, продължава регистрацията по махали.¹⁴⁾ Единствено в градската част, разположена на северния бряг на Марица, положението е различно. Там се използват улици с имена¹⁵⁾ четири години преди официалното гласуване на такива от Общинския съвет. Документът отразява традиция, формирана вероятно още преди Освобождението или в първите години след него. Имената очевидно са давани от местното население – *Черна Тана, Читак Тодор, Келеш* или *Келеш Михаил, Чивчишка, Върла, Кузман, Чумлек чифлик, Муртатлий* и др.¹⁶⁾ За съжаление, тази реалност в голяма степен е заличена от последвалите административни промени. Защо кварталът северно от Марица се е открил в това отношение в сравнение с другите градски части, засега не е ясно.

Пловдив се разраства в десетилетията след Първата световна война. Появяват се или се доразвиват нови квартали. Най-много са в южната част на града – отвъд железопътните линии. Още в края на предното столетие там се образува циганско поселение, отбелязвано първоначално като „Ново село зад станцията“¹⁷⁾, скоро след това по името на прочута местна кръчма започва да циркулира името „Малкият Париж“ или „Кючук Париж“ (Shivachev 1997, 95). След време в района се заселват бежанци от Македония и Тракия. Кварталът се разраства, образуват се и нови – „Борислав“, „Беломорски“, „Христо Ботев“. Другата част на града, в която се наблюдава съществено развитие, е западната. Там изникват кварталите „Сарай кър“, „Инвалид“, „Матинчеви градини“ (Shivachev 2018, 178 – 180)¹⁸⁾. Квартал „Инвалид“ получава името си, защото в него са оземлени инвалидите от войните. Днес името не се употребява и може да се каже, че е забравено. Интересен факт е, че в името „Сарай кър“ е запазен далечен спомен за първите векове на османското владичество, когато в тази част на града е имало султанска резиденция¹⁹⁾. И това име вече е непознато, там сега се намира построенният между 60-те и 80-те години на XX век жилищен комплекс „Христо Смирненски“.

В източните части на града се появяват кварталите „Каменица“ и „Съдийски“, на север от Марица, от двете страни на пътя за Карлово между Брезовско шосе и жп линията за Стара Загора изникват два квартала с имена на някогашни местности – „Айгърите“ и „Харманите“.²⁰⁾ Днес далечен отглас от тези почти изчезнали топоними е названието на циганската „Арман махала“. Новите улици приемат имена на личности, събития и места, свързани с националната или местната история (Shivachev 2018, 210). Крахът на националното обединение създава несъществуващи преди това улични названия, като *Добруджа*, *Босилеград*, *Зайчар*, *Кубадин*, *Енос*, *Димотика*, *Лозенград*, *Люле Бургас*, *Добрич*, *Тутракан*. Особено висока е честотността на такива имена в бежанските квартали, в които на практика почти всички улици са наречени на селища и географски обекти от родните места на жителите или на различни дейци на освободителното движение – *Скопие*, *Кичево*, *Щип*, *Шар планина*, *Пелистер*, *Галичник*, *Горно Броди*, *Прилеп*, *Дрин*, *Еркене*, *Софлу*, *Малгара*, *Родосто*, *Силиврия*, *Петрова нива*, *Лазо Войвода*, *Петър Стоев*, *Стамат Икономов*, *Георги Кондолов*, *Константин Нунков*, *Екатерина Симидчиева*, *Тодор Саев*, *Борис Сарафов*, *Иван Гарванов*, *Архимандрит Евлогий*, *Тодор Александров*, *Гоце Делчев*, *Пере Тошев*, *Иван Гарванов*, *Васил Ихчиев* и много други²¹⁾. Някои от тях понастоящем не съществуват. През 1930 г. името „Кючук Париж“ е заменено с „Надежда“ в чест на най-малката сестра на цар Борис III²²⁾, но старото название остава популярно и продължава да присъства дори в административни справочници и документи.

След 9 септември 1944 г. политическото и обществено-икономическо развитие на страната предопределя скъсване с много от традициите на миналото. Една от насоките, в която все по-последователно функционира комунистическата идеологическа машина, е произвеждане на собствени герои и места на паметта. Още в дните след 9 септември са извършени първите промени. Бул. *Адолф Хитлер* (*Цар Освободител* – днешен *Руски*), бул. *Бенито Мусолини* (*Васил Априлов*), улица *Виктор Емануил* (*Велико Търново*), приели тези имена след присъединяването на България към Тристранния пакт, връщат старите си имена, но пл. *Цар Симеон* (днешен *Централен*) е преименуван на *Червеният площад*, а улица *Май* – на загиналия съветски офицер майор Евгений Гоцуляк²³⁾. През май 1945 г. е публикувана Наредба-закон с инструкции за преименуванията²⁴⁾. Особено важно е да се премахнат имената на „лица от Кобургската династия и техни приближени“. Наредбата остава доста дълго време без съществени последствия. Първите преименувания се извършват по повод обявяването на Народната република в началото на септември 1946 г. – още преди провеждането на референдума. Изчезват имена *Цар Симеон*, *Княз Фердинанд*, *Княз Александър*, *Царица Йоана*, *Мария Луиза*, *Княгиня Евдокия*, *Княз Кирил* и др.²⁵⁾

Уредникът на Общинския музей Борис Тонков по заповед на кмета Иван Перперлиев изготвя списък с предложения, който е представен на заседание на общинската управа на 27 ноември 1946 г.²⁶⁾ На 18 декември се пра-

ви ново разглеждане и обсъждане, като се обявява обществен конкурс и се назначава комисия по преименуването, някои имена, предложени за премахване, се запазват, добавят се други²⁷⁾. На 27 и 29 януари 1947 г. комисията заседава и на 18 април представя пред Временната общинска управа списък от 86 улици, три булеварда седем площада, една градина, два хълма и шест предградия (квартали)²⁸⁾. В началото на октомври 1947 г. преименуването е официално оповестено²⁹⁾. Голяма част от имената, които съдържат спомен или дори сянка за предишните времена, са премахнати. Освен имената на членовете на Кобургската династия са променени много имена на улици, наречени на селища от Македония, Беломорието, Западните покрайнини и Добруджа. Дори улица *Загоричани* – родното място на създателя на Комунистическата партия Димитър Благоев, попада в това число. Не са пожалени улици, наречени на средновековни български владетели, като *Хан Телериг*, *Цар Светослав*, *Цар Иван Александър*, *Калоянов връх*, *Царева ливада*, че и *Перун*, а какво да кажем за *Пълдин*. Жертва на преименуване стават и улици с имена на възрожденци, като *Георги Данчов*, *Драган Цанков*, *Рада Киркович*. Интересно идеологическо отстъпление е, че *Червеният площад* е наречен със сегашното си име *Централен*. Малко по-късно, по случай 70-годишнината на Васил Коларов, Временната общинска управа дава неговото име на *Главната улица*³⁰⁾. Официалното име на квартал „Надежда“, пропуснато при по-ранните промени, става „Въстанически“ по популярното тогава наименование на дейците в комунистическата въоръжена съпротива, наричани *въстаници*. По същото време пловдивската общинска власт планира нов „социалистически булевард“ на името на лидера на българските комунисти Георги Димитров. Част от него преминава през тунел под Трихълмието, който унищожава автентичния вид на историческото ядро на Пловдив, и съчетанието между природен и архитектурен облик на града се променя завинаги (Pizhev, Sukarev, Shivachev 2014, 199 – 200).

В първите години след окончателното установяване и укрепване на комунистическото управление преименуванията намаляват. Енергията, а и средствата се пренасочват към изработване на паметници и паметни плочи. Градът се покрива с тях през 50-те години, но не липсват и през следващите десетилетия³¹⁾. От края на 60-те години във връзка с различни поводи преименуванията на улици отново стават актуални, но вече се обръща внимание не само на паметта за комунистическата съпротива. На 16 януари 1968 г. на специална тържествена сесия на Градския народен съвет е взето решение по случай 90-годишнината от Освобождението на града да се преименуват шест улици в памет на опълченци и участници в Руско-турската война³²⁾. Няколко години по-късно ул. *Русе* е преименувана в чест на композитора Панайот Пипков. В района се намира къщата, в която той е живял и работил.

В началото на 70-те години на XX се извършват няколко преименувания в чест на починали тогава комунистически дейци. След смъртта на съпругата

на Тодор Живков – д-р Мара Малеев, родена в Пловдив, площад *Читалищен* приема нейното име. ГНС организира и заплаща боядисването на родната ѝ къща на улица *Поп Златан №4*³³⁾. На 13 януари 1973 г. улица *Ропотамо* е преименувана на *Боян Българанов*³⁴⁾, починал на 26 декември 1972 г. (Интересното е, че няколко месеца по-късно в общината пристигат анонимни предложения за връщане на старото име на улицата³⁵⁾.) Няколко дни по-късно, на 17 януари умира Никола Балканджиев – прословут местен комунистически деец. Още на следващия ден е взето решение ул. *Балкан* да бъде преименувана на *Никола Балканджиев*³⁶⁾. Разходите за погребението му на стойност 1306,86 лв. са поети от ГНС³⁷⁾. През 1973 г. средната годишна работна заплата е 1670 лв. (Statistical yearbook 1974, 412).

Имената на улици в новите квартали, вероятно поради изчерпването на набора от комунистически герои, а може би и защото са далеч от центъра, се назовават с отвлечени понятия, географски названия или имена на растения. Такива са *Борба*, *Босилек*, *Клен*, *Герлово*, *Лотос*, *Лале*, *Кедър*, *Острец* и още доста други имена предимно в новия квартал „Изгрев“, приети през септември 1973 г.³⁸⁾ Интересен повод за преименуване е преминаването на олимпийския огън през града на път за Летните олимпийски игри в Москва 1980. В чест на това събитие част от улица *Богомил* става *Московска олимпиада*.

Друг интересен случай е предложението, направено от гражданина Дамян Каров през 1986 г., улица в града да бъде наречена „Митрополит Панарет Пловдивски“. Отговорът на общинската комисия по имената е отрицателен. Тя се позовава на справка от местния Музей на възраждането и освободителните борби, че Панарет Пловдивски няма нужните заслуги за Пловдив. Всъщност една от първите неофициално и официално именуванни пловдивски улици след Освобождението до 1947 г. се е казвала *Митрополит Панарет*, а населението я е нарекло така още през юни 1883 г., заменяйки старото име *Чаушоолу сок-как*, защото владиката откупува и връща на собствениците къща на тази улица, отнета заради дългове (Petkov, Balchev 2012, 68 – 69). Дали тази история е била известна на активния гражданин, остава неясно, но той не се отказва и през 1987 г. издейства историческа справка от БАН, изготвена от Олга Тодорова, която отхвърля заключението на пловдивския музей.³⁹⁾ Следват още писма, откази или обещания без последици чак до 1992 г., когато старото име на ул. *Митрополит Панарет* е възстановено. От картата на града обаче изчезва и до днес името на Никола Гълъбов – първия кмет комунист на Пловдив, дошъл на власт след избори през 1919 г. и убит без съд и присъда при септемврийските събития от 1923 г.

В първите месеци след 10 ноември 1989 г. все още държащата властта Комунистическа партия се опитва да припише цялата отговорност за стопанския и политически крах на Тодор Живков, и прави преименувания в този дух. Името на д-р Мара Малеева, носено освен от площад и от полувисше учебно заведе-

ние, е изличено от родния ѝ град. Бул. *Й. Николова*, е преименуван на *Йорданка Чанкова*. Николова е моминската фамилия на загиналата комунистка, приживе омъжена за друг партиен деец – Георги Чанков, оказал се впоследствие недолюбван от Живков, поради което е „разведен“ с мъртвата си жена. Името на друг комунистически герой – *Сашо Димитров*, също част от ръководството на младежкото комунистическо движение – т. нар. Петима от РМС, изчезва за сметка на старото *Гладстон*; възстановено е името на улица *Царевец*, предишна *Феликс Дзерджински* и др.⁴⁰⁾ В започналия дебат активно се включва гражданството. На практика се водят дискусии за всеки отделен случай. Шест архивни единици във фонда на пловдивската община са изпълнени с множество подписки, петиции, предложения и възражения. През октомври 1990 г. последният комунистически Общински народен съвет е заменен с временен, контролиран от Съюза на демократичните сили, и преименуванията придобиват ясно изразен антикомунистически характер. Тенденцията продължава и след първите местни свободни избори година по-късно. Взема се решение за демонтиране на комунистическите символи и се разгаря ожесточен спор за най-явния, чието премахване е трудно – Паметника „Альоша“⁴¹⁾. Обществеността продължава да проявява активност. Градът е един от бастионите на новата политическа сила. Целта е пълно изчистване на спомена за всичко, напомнящо за управлението и изобщо съществуването на комунистическа партия, идеи и техните последователи. До голяма степен тя е постигната, като само по недоглеждане или поради други неясни засега мотиви са оставени единични имена на някои неизвестни днес комунистически дейци. Такъв е случаят с кмета, предприел най-масовото преименуване на улиците след 9 септември – Иван Перпелиев. Една от пловдивските улици в центъра и до днес носи това име, макар че приносът му за развитието на града е спорен. От друга страна, е унищожено всичко за политици с национална и международна известност като Димитър Благоев, живял и работил в града през 90-те години на XIX век; за Васил Коларов, който прекарва в Пловдив 15 години от живота си между 1904 – 1919. На Васил Коларов в Пловдив още приживе започват да се наричат какви ли не обекти, за да се стигне до внушителен за едно населено място брой – Главната улица, Сахат тепе, Аграрния университет, промишлени предприятия, училища.⁴²⁾ Прекалено много наистина, но после се отива в другата крайност и сега материалният спомен за този силно свързан с града политик и държавник от най-високо ниво отсъства.

Масовите преименувания усложняват работата на администрацията. Много такива случаи са регистрирани през 90-те години, преди това липсват данни, но може да се предполага по аналогия. В определени периоди съществуват две улици с еднакви имена, пощите имат проблем с объркването на стари и нови названия, затрудняват се социалният патронаж, издаването на лични документи, градски справочници и пътеводители, военномобилизационните дейности. Интересни са реакциите на много от живеещите на новоименувани улици, кои-

то изпращат подписки против промяната с искане да се запази старото или да се даде друго име. Такива писма има за улиците с имена между 1947 – 1990 *Елбрус*, *Кронцат* и посочената по-горе *Братан Шукеров*. Новата „демократична“ власт обаче не се съобразява с исканията на жителите.

През 90-те години на века проличава ясно стремежът към възстановяване и дооформяне на героика и митология въз основа на българската история между Освобождението и 9 септември 1944 г. В Пловдив се обръща голямо внимание на най-важното местно събитие с национално значение – Съединението, и множество градски обекти получават имена в тази връзка (Mihaylov 2010, 133 – 147). Традицията е положена още при стария режим с шумното честване на 100-годишнината през 1985 г., но е доразвита при новите политически условия през следващото десетилетие. През втората половина на десетилетието при администрацията на кмета Спас Гърневски (1995 – 1999) са за отбелязване промените на вече променени имена на възлови градски артерии. Възстановено е името на площад *Централен*, няколко години носил името *Свобода*. „Социалистическият булевард“ *Георги Димитров*, преименуван на *Възраждане* през 1991 г., получава сегашното си название *Борис III Обединител*.

Различни превратности през XX век, на които България е пребогата както по отношение на националната, така и на местната история, са довели до многократно преименуване на елементите от градското пространство, а това води до заличаване и/или подмяна на историческа памет. Интересно е, че тези случаи никога не са били крити от силните на деня, които ги извършват. Напротив, от самото начало, където могат да се проследят в новата ни история, промените винаги са били афиширани като акт на установяване (или възстановяване) на историческа справедливост (Koleva 2020, 44 – 46).

Въпросите на именуването и преименуването на улиците и останалите елементи от пловдивското пространство заслужават специализирано проучване в далеч по-голям обхват от настоящата статия, която очертава основната рамка. Интересни са всеки конкретен случай, всяко мнение и действие. Особено перспективни за изследване са промените през първото десетилетие на демократичния преход, с които на практика се ситуира съвременната карта на града и оттогава промените са минимални. Съвсем не може да се каже, че с преименуванията след 1990 г. градската памет е реабилитирана и съхранена. Особено съществен е проблемът с имената, останали невъзстановени, а това са названия на елементи, присъстващи трайно в местното физическо и мисловно пространство. Дори несъществуващи и понастоящем забравени, те имат право на съществуване в наратива за миналото, което може да стане единствено като се съхранят спомените за тях. Това е най-добрият вариант за общество, разяждано и днес от противоречия и неспособно да открие ако не консенсус, то поне толерантен подход към наболелите въпроси от най-новата национална и местна история.

БЕЛЕЖКИ

1. Boykov, G., 2013. Mastering the Conquered Space: Resurrection of Urban Life in Ottoman Upper Thrace (14th – 17th c.). PhD dissertation. Ankara: Bilkent University, Department of history, April, 2013, 84 – 114. Available from: CORE, <https://core.ac.uk/download/pdf/52926249.pdf> [Viewed 2020-12-7].
2. Ibid., 97 – 99.
3. Сборник на правилници, прикази и други наредби и разпореждания по управлението на пловдивската градска община, 1895, 2, с. 83. [СППДНРУПГО].
4. Пак там, 1898, 3 – 4, с. 16.
5. Отечествен глас, 5 октомври 1944 г.
6. Отечествен глас, 23 декември 1969 г.; В статия на български език в Уикипедия за площад „Джумая“ името „19 ноември“ се извежда от битката при Сливница, но това не отговаря на истината.
7. НИКОЛОВ, Р. [майор]. Ноември 1879 – декември 1883 г. Тефтер с данни за доходи от чифлика и други имоти на Райчо Николов. Запис в тефтер. In: Фонд 07 „Документи Нова история“ [Архив на Райчо Николов], инв. № 4456, л. 2. At: Регионален исторически музей – Пловдив [РИМПд], Пловдив.
8. Чешки диригент и музиколог, оставил трайна следа в културния живот на Пловдив.
9. Отечествен глас, 5 октомври 1947 г. Теодоси Чолаков е участник в комунистическата съпротива, самоубил се през юни 1925 г., за да не бъде заловен.
10. Отечествен глас, 5 октомври 1947. Васил [Хаджи]Танев е комунистически деец, един от обвинените за палеж на Райхстага; убит през 1941 г.
11. Манол, М. [лекар]. 1943 – 1947. Дневник. Дневник. In: Фонд 07 „Документи Нова история“, инв. № 10088. At: РИМПд, Пловдив.
12. Шинтер, Й. 1891. План на Пловдив. План. In: Кр II 62; ШИНТЕР, Й. 1896. План на Пловдив. План. In: Кр III 61. At: Регионална народна библиотека „Иван Вазов“ – Пловдив [НБИВ], Пловдив.
13. СППДНРУПГО, 1997, 1 – 4, с. 129 – 130.
14. Община Пловдив. 5. 07. 1898 г. Избирателен списък на Пловдивската градска община, околия и окръжие. In: Фонд на Градска община Пловдив (1878 – 1944). Ф. 29К, оп. 1, а. е. 41, л. 11 – 60. At: Държавен архив – Пловдив [ДА – Пловдив], Пловдив.
15. Пак там, л. 1 – 11.
16. Пак там.
17. Пак там, л. 57 – 58.
18. Джапунов, Ст. Указател на град Пловдив. Пловдив [1931]; Пътеводител указател на гр. Пловдив, издава Пловдивско градоначалство. Пловдив, 1933;

Списък на улиците, площадите, обществените сгради и др. на гр. Пловдив. Издание на Пловд. градска община. Пловдив, 1937.

19. Boykov, G., 2013, 75 – 78.
20. Джапунов [1931]; Пътеводител 1933; Списък 1937. Имената са по азбучен ред.
21. Пак там.
22. Пловдивски общински вестник, 6 септември 1930 [ПОВ].
23. Община Пловдив. 4. 12. 1943 – 20. 12. 1944. Протоколна книга от заседанията на управата. Протоколна книга. In: Фонд на Градски общински народен съвет – Пловдив (1944 –). Ф. 158, оп. 1, а. е. 3., л. 174; Община Пловдив. 13. 09. 1944 – 11. 05. 1945. Протоколна книга от заседанията на управата. Протоколна книга. In: Фонд на Градски общински народен съвет – Пловдив (1944 –). Ф. 158, оп. 1, а. е. 4, л. 2; Ат: ДА – Пловдив.
24. Държавен вестник, 2 май 1945; 18 май 1945 г.
25. ПОВ, 7 септември 1946 г.
26. Община Пловдив. 27. 11. 1946 – 4. 06. 1947. Протоколна книга от заседанията на управата. Протоколна книга. In: Фонд на Градски общински народен съвет – Пловдив (1944 –). Ф. 158, оп. 1, а. е. 8, л. 8. Ат: ДА – Пловдив.
27. Пак там, л. 31.
28. Пак там, л. 218 – 220.
29. Отечествен глас, 5 октомври 1947; ПОВ, 18 октомври 1947 г.
30. Община Пловдив. 7. 06. – 30. 12. 1947. Протоколна книга от заседанията на управата. Протоколна книга. In: Фонд на Градски общински народен съвет – Пловдив (1944 –). Ф. 158, оп. 1, а. е. 9, л. 53. Ат: ДА – Пловдив.
31. Anonymous. Б/д. Картотека на паметниците и произведенията на изкуството на територията на Пловдивски окръг. Картотека. In: б/д. Ат: РИМ – Пловдив, Пловдив.
32. Община Пловдив. 16. 01. – 5. 06. 1968. Протоколи на проведените редовни и извънредни сесии заедно с материалите за 1968 год. №№ 13 – 17. Протоколи. In: Фонд на Градски общински народен съвет – Пловдив (1944 –). Ф. 158, оп. 4, а. е. 29, л. 5 – 9; Отечествен глас, 18 януари 1968 г.
33. Община Пловдив. 1. 03. 1973. Протоколи и материали към тях от заседанията на Изпълкома на ГНС – Пловдив, за 1973 год. – №№ 6 – 7. Протоколи и материали. In: Фонд на Градски общински народен съвет – Пловдив (1944 –). Ф. 158, оп. 5, а. е. 83, л. 297, 363. Ат: ДА – Пловдив.
34. Община Пловдив. В. 16. – 26. 01. 1973. Протоколи и материали към тях от заседанията на Изпълкома на ГНС – Пловдив за 1973 год. – №№ 1 – 3. Протоколи и материали. In: Фонд на Градски общински народен съвет – Пловдив (1944 –). Ф. 158, ДА – Пловдив, ф. 158, оп. 5, а. е. 81, л. 100. Ат: ДА – Пловдив.

35. Община Пловдив. 28. 06. – 07. 1973. Протоколи и материали към тях от заседанията на Изпълкома на ГНС – Пловдив за 1973 год. – №№ 17 – 18. Протоколи и материали. In: Фонд на Градски общински народен съвет – Пловдив (1944 –). Ф. 158, ДА – Пловдив, ф. 158, оп. 5, а. е. 90, л. 109, 135. Ат: ДА – Пловдив.
36. Община Пловдив. 16. – 26. 01. 1973. Протоколи и материали към тях от заседанията на Изпълкома на ГНС – Пловдив за 1973 год. – №№ 1 – 3. Протоколи. In: Фонд на Градски общински народен съвет – Пловдив (1944 –). Ф. 158, ДА – Пловдив, ф. 158, оп. 5, а. е. 81, л. 147. Ат: ДА – Пловдив.
37. Община Пловдив. 30. 01. – 15. 02. 1973. Протоколи и материали към тях от заседанията на Изпълкома на ГНС – Пловдив за 1973 год. – №№ 4 – 5 вкл. Протоколи. In: Фонд на Градски общински народен съвет – Пловдив (1944 –). Ф. 158, оп. 5, а. е. 82, л. 133. Ат: ДА – Пловдив.
38. Община Пловдив. 4. – 18. 10. 1973. Протоколи и материали към тях от заседанията на Изпълкома на ГНС – Пловдив за 1973 год. – №№ 24 – 25 вкл. Протоколи. In: Фонд на Градски общински народен съвет – Пловдив (1944-). Ф. 158, оп. 5, а. е. 94, л. 53 – 56. Ат: ДА – Пловдив.
39. Община Пловдив. 1986 – 1991. Писма, предложения, докладни записки, справки, решения на Общинската комисия и др. във връзка с преименуване на улици и площади в Пловдив. Справка, изготвена от Олга Тодорова. In: Фонд на Градски общински народен съвет – Пловдив (1944-). Ф. 158, оп. 12, а. е. 34, л. 1 – 2. Ат: ДА – Пловдив.
40. Пак там, л. 7 – 12, 88; Община Пловдив. 16. 04. 1990. Протоколи и материали към тях от заседанията на Изпълкома на ОБНС – Пловдив [за 1990 г.] № 5. Протокол. In: Фонд на Градски общински народен съвет – Пловдив (1944 –). Ф. 158, оп. 11, а. е. 100, л. 9 – 11, 123 – 124. Ат: ДА – Пловдив.
41. Изпълком на ОБНС – Пловдив. 19. 12. 1991. Протоколи и материали към тях от заседанията на Изпълкома на ОБНС – Пловдив за 1991 г. № 6. Протокол. In: Фонд на Градски общински народен съвет – Пловдив (1944 –). Ф. 158, оп. 11, а. е. 11, л. 7 – 18, 26 – 27. Ат: ДА – Пловдив.
42. Пловдив по пътя на социализма, 1954, 1, с. 3 – 8.

ЛИТЕРАТУРА

- АЛВАДЖИЕВ, Н., 1984. *Пловдивска хроника*. Пловдив: Издателство Хр. Г. Данов.
- БОЙКОВ, Г., 2012. „Османизацията“ на Пловдив (Филибе) през XV в. Население, градоустройство, архитектура. *Годишник на Регионален исторически музей – Пловдив*. 8(1), 39 – 67. ISSN-1311-9133.
- ГРЕКОВА, М., БУНДЖУЛОВ, А., ДЕЯНОВА, Л., ДИМИТРОВА, С., КАНУШЕВ, М., ЯКИМОВА, М. 1997. *Националната идентичност в ситуация на преход: исторически ресурси*. София: Минерва. ISBN 954-8318-13-X.

- ДОНЕВА, Р., 2012. Щрихи от историята на храма „Св. Иван Рилски“ и училището към него. *Годишник на Регионален исторически музей – Пловдив*. 8(1), 106 – 116. ISSN-1311-9133.
- ЗНЕПОЛСКИ, И., 2004 (ред.). *Около Пиер Нора: места на памет и контролиране на настоящето*. София: Дом на науките за човека и обществото.
- КОЛЕВА, Д., 2020. *Памет и справедливост. Лични спомени и публични разкази за комунизма*. София: Ciela. ISBN 978-954-28-3219-5.
- МИТЕВА, И., 2017. Градоустройство и модерност: Пловдив в навечерието на XX век. *Исторически преглед*. 73(3-4), 187 – 209. ISSN 0323-9748.
- МИХАЙЛОВ, П., 2010. Личности, свързани със Съединението, увековечени в мемориални ходоними от Пловдив и град Съединение. *Годишник на Регионален исторически музей – Пловдив*. 7(1), 133 – 147. ISSN-1311-9133.
- НАЗЪРСКА, Ж., 2011. Улицата като място на памет: една балканска перспектива. *Балканистичен форум*. 14(3), 78 – 96. ISSN 1310-3970.
- НОРА, П., 2005 (ред.) *Места на памет*. Т. I. *От републиката до нацията*. София: Дом на науките за човека и обществото. ISBN 954-9567-15-X.
- НОРА, П., 2005a (ред.) *Места на памет*. Т. II. *От архива до емблемата*. София: Дом на науките за човека и обществото. ISBN 954-9567-21-4.
- ПЕЕВ, В., 1941. *Град Пловдив. Минало и настояще*. Ч. 1. Пловдив: Пловдивско археологическо дружество.
- ПЕТКОВ, П. З., БАЛЧЕВ, В., 2012. *Забравеният град. Записки за Пловдив*. Пловдив: Хермес. ISBN 978-954-26-1133-2.
- ПИЖЕВ, А.; СУКАРЕВ, В.; ШИВАЧЕВ, С., 2014. *История на Община Пловдив (1878 – 1989)*. Пловдив: Тафпринт. ISBN 978-619-7091-05-2.
- СТАТИСТИЧЕСКИ ГОДИШНИК, 1974. *Статистически годишник на Народна република България за 1973 г.* София: Наука и изкуство.
- СУКАРЕВ, В., 2017. „Голямата война“ и местата на памет за жертвите на малките местни общности в Пловдив. Проблеми и перспективи на изследване. *Исторически преглед*. 73(1 – 2), 112 – 138. ISSN 0323-9748.
- СУКАРЕВ, В., 2020. Османското наследство в имената на пловдивските улици от Освобождението до наши дни. *История*. 28(3), 270 – 283. ISSN 0861-3710.
- УЗУНОВ, К., 2015. *Каймакь-Чаланъ*. Том I. София: Витамин Арт. ISBN 978-619-90242-3-2.
- ЧЕТЕЛЯЗОВ, П., 2014. Дарителската акция на СК „Христо Ботев“ за построяването на първия бюст-паметник на Христо Ботев в Пловдив през 1927 г. *История*. 22(1), 104 – 110. ISSN 0861-3710.

- ШИВАЧЕВ, СТ., 2018. Ролята на Община Пловдив за развитието на града през периода 1886 – 1944 г. *Годишник на Регионален исторически музей – Пловдив*. **12**(1), 4 – 303. ISSN-1311-9133.
- ШИВАЧЕВ, С., 1997. *Тракийската организация в Пловдив*. Пловдив: Макрос 2000. ISBN 954-561-080-8.

REFERENCES

- ALVADZHIEV, N., 1984. *Plovdivska hronika*. Plovdiv: Hr. G. Danov.
- BOYKOV, G., 2012. „Osmanizatsiyata“ na Plovdiv (Filibe) prez XV v. Naselenie, gradoustroystvo, arhitektura. *Godishnik na Regionalen istoricheski muzey – Plovdiv*. **8**(1), 39 – 67. ISSN 1311-9133.
- CHETELYAZOV, P., 2014. „Hristo Botev“ sports clubs’s 1927 Fundraising Campaign for Making of the First Bust-monument of Hristo Botev in Plovdiv. *Istoriya – History*. **22**(1), 104 – 110 [In Bulgarian]. ISSN 0861-3710.
- DONEVA, R., 2012. Shtrihi ot istoriyata na hrama „Sv. Ivan Rilski“ i uchilishteto kam nego. *Godishnik na Regionalen istoricheski muzey – Plovdiv*. **8**(1), 106 – 116. ISSN 1311-9133.
- GREKOVA, M., BUNDZHULOV, A., DEYANOVA, L., DIMITROVA, S., KANUSHEV, M. & YAKIMOVA, M., 1997. *National Identity in Situation of Transition: Historical Resources*. Sofia: Minerva. ISBN 954-8318-13-X.
- KOLEVA, D., 2020. *Pamet i spravedlivost. Lichni spomeni i publichni razkazi za komunizma*. Sofia: Ciela.
- MIHAYLOV, P., 2010. Lichnosti, svarzani sas Saedinenieto, uvekovecheni v memorialni hodonimi ot Plovdiv i grad Saedinenie. *Godishnik na Regionalen istoricheski muzey – Plovdiv*. **7**[1], 133 – 147. ISSN 1311-9133.
- MITEVA, I., 2017. Urban Development And Modernity: Plovdiv In The Early 20th Century. *Istoricheski Pregled (Historical Review)*. **73**(3 – 4), 187 – 209.
- NAZARSKA, Z., 2011. Ulitsata kato myasto na pamet: edna balkanska perspektiva. *Balkanistic forum*. **14**(3), 78 – 96 [In Bulgarian]. ISSN 1310-3970.
- NORA, P., 2005 (ed.). *Mesta na pamet. T. I. Ot republikata do natsiyata*. Sofia: Dom na naukite za choveka i obshtestvoto. ISBN 954-9567-15-X.
- NORA, P., 2005a (ed.). *Mesta na pamet. T. II. Ot arhiva do emblemata*. Sofia: Dom na naukite za choveka i obshtestvoto. ISBN 954-9567-21-4.
- PEEV, V., 1941. *Grad Plovdiv. Minalo i nastoyashte*. Ch. 1. Plovdiv: Plovdivsko arheologicheskoto druzhestvo.
- PETKOV, P. Z. & BALCHEV, V., 2012. *Zabraveniyat grad. Zapiski za Plovdiv*. Plovdiv: Hermes. ISBN 978-954-26-1133-2.
- PIZHEV, A., SUKAREV, V., SHIVACHEV, S., 2014. *Istoriya na Obshtina Plovdiv (1878 – 1989)*. Plovdiv: Tafprint. ISBN 987-619-7091-05-2.

- STATISTICAL YEARBOOK, 1974. *Statisticheski godishnik na Narodna republika Balgariya za 1973 g.* Sofia: Nauka i izkustvo.
- SUKAREV, V., 2017. The Great War and the sites of memory for the victims of the local communities in Plovdiv. Problems and prospects of research. *Istoricheski Pregled (Historical Review)*. **73**(1 – 2), 112 – 138. ISSN 0323-9748.
- SUKAREV, V., 2020. The Ottoman Heritage over the street names in Plovdiv from the liberation to the present day. *Istoriya – History*. **28**(3), 270 – 283 [In Bulgarian]. ISSN 0861-3710.
- SHIVACHEV, S., 2018. Rolyata na Obshtina Plovdiv za razvitiето na grada prez perioda 1886 – 1944 g. *Godishnik na Regionalem istoricheski muzey – Plovdiv*. **12**[1], 2018, 4 – 303. ISSN 0861-3710.
- SHIVACHEV, S., 1997. *Trakiyskata organizatsiya v Plovdiv*. Plovdiv: Makros 2000. ISBN 954-561-080-8.
- UZUNOV, K., 2015. *Kaymak-Chalana. Tom I*. Sofia: VitaminArt. ISBN 978-619-90242-3-2.
- ZNEPOLSKI, I., 2004 (Ed.). *Okolo Pier Nora: mesta na pamet i kontrolirane na nastoyasheteto*. Sofia: Dom na naukite za choveka i obshtestvoto. ISBN 954-956-7184.

ADMINISTRATIVE RENAMING AND THE MEMORY FOR PLOVDIV URBAN SPACE DURING XX CENTURY

Abstract. In this paper are presented the main and little-known street and other urban areas' name changes in Plovdiv during the XX century. Attention is also paid to the background from the late Ottoman period. The renaming actions implemented by the central or local authorities usually lead to partial or complete loss of historical memory, regardless of the policy, purpose and ideology. Most seriously were affected the names from the time of the Ottoman rule but there were more cases throughout the Bulgarian national history.

Keywords: Urban space areas; Street names; Plovdiv; local memory

✉ **Dr. Vidin Sukarev**

Web of Science Researcher ID: AAL-3250-2020

Plovdiv Regional Historical Museum

Plovdiv Agricultural University

4000 Plovdiv, Bulgaria

E-mail: sukarev_vidin@au-plovdiv.bg